

הניה רוטנברג ודינה רוגינסקי (עורכות), נקודות מגע: הריקוד והפוליטי ביחסי יהודים-ערבים בישראל. תל אביב: רסלינג, 2018. 325 עמ'.

ליאורה בינג־היידקר

בהמשך לכותרתו הראשית של הספר "נקודות מגע", מופיעה כותרת המשנה: "הריקוד והפוליטי" ומתחתיה: "ביחסי יהודים-ערבים בישראל". יש דבר־מה מטריד ומרתק בעובדה ש־' החיבור משמשת נקודת מגע בין "הריקוד" לבין "הפוליטי", ואילו היהודים והערבים בשורה שמתחת מורחקים אלו מאלו באמצעות קו מפריד. דומה שסימני הפיסוק עצמם מחוללים, באופן חתרני כמעט, תחת הכותרת המוצהרת ומעידים מראש על הסכסוך הפנימי המגולם בשם "נקודות מגע". משום שמדובר בספר נחשוני המקבל עליו את המשימה לעסוק בסדר היום הפוליטי של המחול הישראלי לדורותיו מנקודת המבט של יחסי יהודים וערבים, יש לברך את העורכות ואת הכותבים על תרומתם החשובה לתחום הבעייתי והמסקרן הזה.

באיזה מובן נקודות המגע הן פוליטיות, ככל שמדובר במחול? הזיקה בין המחול לבין הפוליטי יונקת את תוקפה ממעמד האמנות ביחס לעם ("פוליס") מצד אחד וביחס לשלטון (הפוליטיקאים) מן הצד האחר. כשהיא מצויה בשירותו של המונרך, הדיקטטור או האל, האמנות נוטה לשמש כלי לייפוי השלטון ולהאדרתו מבעד לתכונותיה האסתטיות. הביקורת הסוציאליסטית על האסתטיזם, כפי שניסח אותה וולטר בנימין (1996), כפרה באסתטיזציה של הפוליטי ודגלה בהיפוכה: פוליטיזציה של האסתטי, גישה הרותמת את האמנות לשירותו של האתי, כלומר לטובת הצדק החברתי, ובמילים אחרות: לשירות העם. במסגרת זו מקובל אפוא להתבונן גם באמנות המחול מנקודת מבט סוציולוגית, כפרקטיקה המסמנת יחסים בין אוכלוסיות שונות וגם כאמת מידה

* ליאורה בינג־היידקר, חוקרת מחול עצמאית.
דואר אלקטרוני: liora.bingheidecker@gmail.com

לעמדות מוסריות, ליחסי אנוש ולערבות הדדית בקרב קהילות של רקדנים, יוצרים, מורים ותלמידי מחול. אמנם המילה "פוליטי" מופיעה רק בכותרת המשנה של הספר, אבל היא צובעת את כל היבטיו, ומשום כך הצטערתי שהיא אינה זוכה בספר לדיון נפרד ומעמיק יותר, ככל שמדובר בגילומה בתחום המחול.

קשה להקיף בהינף קולמוס את העושר הרב הטמון באסופת המאמרים שלפנינו. אף על פי שלא כל המאמרים הכלולים בספר איכותיים ומהודקים באותה רמת הקפדה, יש ערך מוסף למגוון ולהיקף, המצביע על ריבוי זוויות המבט ופוחת פתח רחב למחקרים עתידיים, שבוודאי עוד יבואו בעקבותיו. מה הן אפוא נקודות המגע העיקריות שהספר חושף? דינה רוגינסקי פותחת בהקדמה מעודכנת וממצה לשער הראשון בעריכתה, העוסק ביחסי קהילות ונוגע בעיקרו לפן הסוציולוגי-אנתרופולוגי של הדיון. בהשראת המודל הפוסט-קולוניאליסטי היא מציגה סקירה רחבת יריעה של יחסי יהודים וערבים במחול ומשבצת את היחסים האלה לאורך הציר ההיסטורי של היישוב היהודי בארץ ישראל מסוף המאה ה-19 על-פי מאפייניהם המשתנים: יחסי שכנות, שבמהלכם חלחלו השפעות ערביות אל ההווי היהודי; יחסי שאילה, שבמהלכם שילבו אנשי היישוב העברי ריקודי פולקלור ערביים בחגיגותיהם; יחסי חיקוי, שבמהלכם ביקשו אנשי היישוב לאמץ לעצמם את המחול הערבי כחלק מהערצתם הרומנטית למזרח; יחסי השראה, שבאו לידי ביטוי באימוץ סממני התרבות הילידית בטקסים ובחגיגות; יחסי ניכוס, שאפיינו את היחס לריקוד הדבקה; ולבסוף יחסי פטרונות והסות ממסדית, מתוך טיפוח וייצוג, שאפיינו את תקופת המדינה. לאור אופיין הטלאולוגי של התאוריות הפוסט-קולוניאליסטיות, לא פלא שגם רוגינסקי פסימית באשר לאפשרות של חזרה לעידן התום של יחסי השכנות. לצד מאמרה המצוין מופיע בשער זה גם מאמרה של החוקרת טובי פנסטר, המציע מבט "מבפנים" על נשים יהודיות הרוקדות ריקודי בטן להנאתן ועוסקות הלכה למעשה בדה-פוליטיזציה של הז'אנר בעצם הפקעתו מזהותו הלאומית-דתית-חברתית והפיכתו לאמצעי תרפויטי של העצמה עצמית פמיניסטית. אמנם נקודת המוצא של פנסטר היא אישית והתנסותית, אך מאמרה עוסק בעיקר בטיבה של הפרפורמטיביות במחול, כשהוא טובל בזרזון אקדמי ומתרחק מן החוויה המחולית. לעומת זאת, מאמרה של המורה והכוראוגרפית התל אביבית, אילנית תדמור, מתאר פרויקט מחול של בני נוער יהודים וערבים בשיתוף המורה והכוראוגרפית הגלילית, ראבעה מורקוס, והוא משמש ביטוי אופטימי יוצא דופן בספר זה לשיתוף פעולה קונקרטי ולדיון לא אקדמי ביצירת נקודות מגע ממשיות בין יהודים לבין ערבים במחול.

השער השני של הספר – יחסי ייצוג – נוגע לאופני הצגתו של הקונפליקט הפוליטי בין יהודים לבין ערבים על במת המחול. הניה רוטנברג, עורכת השער הזה, בוחרת לבחון את האקטיביזם הפוליטי ביצירותיהם של רמי באר ושל ארקדי זיידס מתוך נקודת מבט המזהה שלוש גישות ביחסי פוליטיקה ומחול: הגישה האינטגרטיבית, המזדהה עם

האידיאולוגיה הריבונית ומטמיעה אותה במרקם הכוראוגרפי; הגישה החתרנית, המטמיעה במחול ביקורתיות (פרודיה, אירוניה, סאטירה); והגישה המרדנית, הפרובוקטיבית. עם זאת, נותרת על כנה השאלה כיצד, בלשונה של רוטנברג, "המפגש בין האמנותי לבין הפוליטי מתקיים בריקוד, באופן שהבחירות האסתטיות מנכיחות את הפוליטי"? בניסיונו לנסח את התנאי ההכרחי של אמנות הכוראוגרפיה טען מלרמה (מלרמה וואלרי, 2011, עמ' 43) לפני כ־150 שנה שמחול הוא מטבעו מפגש המעמת בין שתי קבוצות, ולפיכך הוא בהכרח בסיסו של כל מבנה כוראוגרפי. במה מתבטא אפוא הייחוד בייצוג הקונפליקט היהודי-ערבי במחול לעומת ייצוגם של מאבקי כוח או סכסוכים פוליטיים כלשהם? האם, או כיצד, אמצעי מחול עשויים לבטא היגד מובהק דווקא בנוגע ליחסי יהודים וערבים? כאן עולה שוב הסוגיה עתיקת היום של המיזם במחול, כלומר שאלת הדימויים החוץ-מחוליים הנדרשים לשם כך, ולצורך העניין: התמיהה אם אין המחול לכוד בהכרח בדימויים סטראוטיפיים, פשטניים, כדי "לדבר" על יהודים וערבים? הסקירה ההיסטורית הכוללת והמעניינת כשהיא לעצמה, שפורשת יעל (ילי) נתיב, וכן הדיון הפרטני בעבודותיהם של הכוראוגרפים, רמי באר, יסמין גודר, ארקדי זיידס או הלל קוגן, שפירוק הסטראוטיפ עומד במרכז יצירתו "אוהבים ערבים", מעידים לאורך חלקו השני של הספר על אופני ההתמודדות של יוצרים ישראלים עכשוויים עם סוגיות אלו. שרי אלרון מביאה במאמרה את הקונפליקט המוסרי האישי של יוצרים לנוכח זוועות הכיבוש, ואכן דומה שהגדרת הריקוד כמאבק אסתטי בין שתי קבוצות, ברוחו של מלרמה, מפנה כעת את הבמה לקונפליקט פנימי שהכוראוגרף מגלם בגופו כאקט מוסרי אישי של קבלת אחריות, כפי שמעיד זיידס (במאמרה של שרי אלרון). בשער שני מובא גם מאמרה של נעמי ג'קסון על ג'סי זריט, יוצר אמריקני יהודי ששהה בישראל, רקד בלהקת בת-שבע וגם הוא, בדומה לקוגן וזיידס, נקלע לקונפליקטים של אתיקה וזהות שהוא מבטא בדרכו הייחודית במחול. חותם את הספר מאמרו של גיא באום החוזר ומעלה את סוגיית הסטראוטיפ ואת פוליטיקת הזהויות, וייחודו בכך שהוא נוגע בתחומים אלו מנקודת מבט מגדרית.

יש לחזור ולברך על האסופה הנאה הזאת, שכל הדיונים בה מעניינים, מעוררים מחשבה ובהחלט מזמנים התייחסויות נוספות.

מקורות

בנימין, ו' (1996). יצירת האמנות בעידן השעתוק הטכני: מבחר כתבים, כרך ב (תרגום מגרמנית: ד' זינגר, ערכה: ר' קלינוב). תל אביב: הקיבוץ המאוחד.

מלרמה, ס' (2011). בלטים. בתוך ס' מלרמה ופ' ואלרי (עורכים), על הריקוד (תרגום: ל' בינג'הייידקר, ערכה: מ' בן-נפתלי). רעננה: הקיבוץ המאוחד.